نوێکردنەوەی شیعری کوردی لە نێوان دروشم و داهێناندا… سەدیق سەعید ڕواندزی

هەموومان کۆکین لە سەر ئەوەی، کە نوێکردنەوەی شیعری کوردی، لە گۆرانەوە دەست پێ دەکات و شاعیرانی دیکەی هاوتەمەن و هاوسەردەمی ، ئەگەرچی ڕەنگە لە ڕووی توانای شیعرییەوە لە گۆران لە پێشتریش بووبن، بەڵام بەراورد بە ناو و دەنگی گۆران، شوێنێکییان لە سەر نەخشەی ئەو نوێکردنەوەیە نییە. چونکە نوێکردنەوەی شیعر، هەرتەنها گۆڕینی فۆڕم و ناوەڕۆکی گوتاری شیعری نییە، بەڵکو بەردەوامیدانە بەو گوتارەش، تاکو لە زەمەنێکی تردا، جۆرێکی دیکە لە نوێخوزای شیعری دێتە ئاراوە. بە بڕوای من ئەمەش بوو وایکرد کە گۆران بە تەنها وەك نوێکەرەوەی شیعری کوردی ناوی بێت. چونکە گۆران لە سەرەتاکانی سەدەی بیست تا کۆچی دوایی کرد، لەگەڵ ئەو نوێخوازیی وگوتارە شیعرییە هاوتەریب ڕۆیشت. ئەگەرچی لە دواساتەکانی تەمەنیدا، ئایدۆلۆژیاو بە سیاسیکردن وبە دروشمکردنی شیعر، تا ڕادەیەك لە پێگە و بەهای ئەو نوێخوازییەی کەمکردەوە، کە زۆر لە نووسەران و لێکۆڵەران، بە پاشەکشەی شیعری ناوی دەبن. لە دوای گۆران، شاعیرانی پەنجاو شەستەکان ودواتریش قۆناغی ڕوانگە و شیعری هەشتاکان، جیاواز دەکەونەوە لەگەڵ ئەو شێوازەی گۆران دایهێنا، بەڵام ئەم جیاوازکەوتنەوەیە، جیاواز کەوتنەوەیەك نییە، کە دابڕانێکی زەمەنی، هزریی و بونیادی لە شیعر بێنێتە ئاراوە، وەك ئەوەی گۆران لە بەرانبەر شیعری کلاسیکی کوردی دایهێنا، بۆیە کاتێ سەرنج لەو قۆناغانەی شیعری کوردی دەدەین، تا ڕادەیەك هەست بە هەمان ئەو زمان و تیمە شیعرییە دەکرێت بۆ نموونە وەك (سرووشت) کە لە شیعری گۆراندا هەیە. ئەمە وێڕای هاونزیکیەکی زۆری شیعر و دنیابینی شاعیرانی ئێمە، بە تایبەتیش لە قۆناغی دوای نسکۆی شۆڕشدا، کە قۆناغی ڕەشبینی و نائومێدییە و شیعر دەبێتە وێناکردنێکی ئەو قۆناغە نائومێدییە. بە بڕوای من، ئێمە هەمیشە لە نوێکردنەوەی شیعری کوردیدا، جۆرێك لە ڕاگوزەرانە بیرمان کردۆتەوە، بەو مانایەی هێندە بە سادەیی لە نوێکردنەوەی شیعریی کوردی و قۆناغبەندی شیعری کوردی گەیشتووین، تا ئەو ڕادەیەی هەموو شاعیرێکمان پێ نوێخواز و نوێکەرەوەی شیعرە، بە بێ ئەوەی ڕوونی بکەینەوە کە چۆن و کامانەن ئەو خاسیەتە هونەرییە نوێیانەی، لە

زمان و فۆڕم و ناوەڕۆکی شیعری ئەم شاعیرە هاتۆتە ئاراوە. لە هیچ کات و سەردەمێکدا، داهێنان و جیاوازکەوتنەوە لە هەر بوارێکی ژیان بێت، کردەیەکی کۆمەڵی نەبووە، بەڵکو یەکجار تایبەتی و کەسی و هزریی بووە. ئەگەر هەموو داهێنان و نوێکارییەك، کۆمەڵی بێت، ئیدی مانای وایە ئێمە لە بەردەم شتێکی نوێ نین، بەڵکو لە بەردەم چەندین کردە و ئەزموون داین کە وەك یەکن. بۆیە نوێکردنەوەی شیعر، کردەیەك نییە هەموو شاعیرێك، ڕۆڵ و نەخشەی لە داهێنانیدا هەبێت، بە تایبەتیش ئەگەر هەست بەو جیاوازییانە نەکەین، کە لە نێوان ئەزموونی ئەو شاعیرانە کەوتوونەتەوە. لەو ڕوانگەیەوە، ئێمە دەتوانین جۆرەها شوناسی داهێنەرانە و نوێخوازانە بدەینە پاڵ شاعیرێك، یان چەندان شاعیر، بەڵام ئەمە شوناسێکی دروستکراوەو لە نێوەندە ئەدەبییەکەدا، هیچ بەهاو ئەرزشێکی نییە. نوێخوازی لە شیعردا، بە قسە و گوتنی من ونووسەرێکی تر نییە، بەڵکو بە شوناس و ئەزموونی جیاواز و ڕۆڵی ئەو شاعیرەیە، لە نوێکردنەوەی شیعریدا. (پشکۆ نەجمەددین) لە کتێبی (ئەفسوونی نووسین) دا و لە پەراوێزی وتارێکی لە بارەی نوێکردنەوەی شیعری کوردیی و قۆناغبەندی شیعری کوردیدا، ناوی چەندین شاعیر دەهێنێت و بە داخەوە خۆشی لە چەندانی تر بواردووە. بەشێکی زۆری ئەوانەی ئەو بە نوێکەرەوەی شیعری کوردی دەیان ناسێنێت، لە ڕاستیدا خاوەنی هیچ ئەزموونێکی جیاواز و داهێنەرانەی شیعریی نینە و بگرە تیایان دایە، لە سەر نەخشەی شیعری کوردیدا هیچ پێگە و ناوێکی نییە. ئەم نووسەرە لە کاتێکدا ناوی چەندین شاعیر لە سەر بنەمای هاوڕێیەتی و شارچییەتی دەهێنێت، بە داخەوە خۆشی لە چەندین دەنگی شیعرییانەی جیاواز و تایبەت بواردووە. ئاخر ناکرێت باسی شیعری هەشتاکانی هەولێر بکەیت، بەڵام بە نموونە ئەزموونی (سەباح ڕەنجدەر) ت لە بەر چاو نەبێت، کە یەکێکە لە دیارترین و تایبەتیترین ئەزموونە شیعرییەکان و لە بچووکترین ڕایەڵ و خاسیەتی شیعرییەوە، ناچێتەوە سەر ئەزموونی هیچ شاعیرێك بە گۆرانیشەوە. بەڵکو خاوەن سەبك و مۆرکی شیعرییانەی خۆیەتی و لە نێو ئەزموونی هەموو شاعیرانی دیکەدا، بە ستایل و ئەزموونی تایبەتییانەی خۆی دەناس□تەوە و ئەزموونەکەی لە ئەزموونی کەس ناچێت. ناشێ باسی قۆناغی شیعری کوردیی لە هەفتاو هەشتاکان بکەیت، بەڵام ئەزموونی تەلیعییەکانت لە بەر چاو نەبێت، کە زمانێکی بارگاویی بەهێماسازییان هێنایە نێو شیعر و دوورکەوتنەوە لەو ڕوونبێژیی و هوتافییەی زمانی شیعری هەفتاکان هەیبوو. نووسەر لەو وتارەیدا، بەداخەوە بازی بە سەر چەندین شاعیری بە توانا داوە، بەڵام چەند ناوێك دەهێنێت، کە بە تێگەیشتنی خۆی ڕۆڵێکی گرنگییان لە بەردەوامیدان بە نوێخوازیی

شیعری کوردی لە دوای گۆرانەوە تا ئێستا هەبووە. لەو ناوانە، تیایاندایە لە دوای ڕاپەڕینەوە وەك گەنجێك چەند دەقێکی شیعریی دەردە دڵانەی نووسیوە، ئیدی نازانم بە چ پێوەر و پێوانەیەك لای نووسەر، ئەم شاعیرە ڕۆڵی هەبووە لە بەردەوامیدان بە شیعریی کوردیی. بە داخەوە لەم ساڵانەی دواییدا، ئەمە بۆتە نەریت لە نێوەندی ئەدەبی کوردیدا، کە کەسانێك لە سەر بنەمای (شارچییەتی، هاوڕێیەتی، بەرژەوەندیی، هاو ئایدیۆلۆژیاو هاوسیاسەت و هاوبۆچوونی) مۆرکی نوێخوازیی و داهێنانی شیعریی دەدەنە پاڵ ئەو شاعیرانەی خۆیان مەبەستیانە و لە پەراوێزیشەوە، دەنگ و ئەزموونی گەلێك شاعیری جیاوازنووس و داهێنەر نادیدە دەگرن. ناوهێنان، لە هەر کایە و بوارێك بێت، بەرپرسیاریەتییە و نابێ سەرپێیانە بێ هەڵسەنگاندێکی وردیی ئەزموونی و مێژوویی بهێندرێت، بە تایبەتیش لە بواری شیعر نووسیندا، کە هەموومان دەزانین چۆن سەدەها شاعیر لە نێوەندەکەدا هەن و زۆربەی هەرە زۆریان، شتێکی ئەوتۆ و جیاوازیان نەنووسیوە، تاوەك بکەر و بزووێنەریی شیعری کوردی لە دوای گۆران بناسێنرێن. بە پێچەوانەوە، ڕەنگە شیعری زۆرینەیان، لە ڕووی ناوەڕۆك و فۆڕمی شیعرییەوە، هاوشێوە و هاوواتا بن.
بەو مانایەی، جیاوازییەکی ئەوتۆیان لە ڕووی دنیابینی و گوتاری شیعرییەوە نییە. نووسەر لە وتارەکەیدا دەنووسێت:

(ساڵانی نەوەتەکان وسەرەتاکانی ئەم سەدەیە و ئێستاش نەوەیەکی نوێخوازی یاخی لە ماڵی شیعردا، تاوڵی ڕەنگاو ڕەنگیان هەڵداو کاروانی شیعری کوردیان بە ئێستا گەیاندووە. هەریەك لەو شاعیرانە، خودانی ئەزموونی تایبەتی شیعریی خۆیانن و کەمتر لەیەك دەچن و ناخرێنە قالبێکی گشتگیرەوە. لا 118) هەر چەند دێڕێك دوای ئەم بۆچوونانەی، ئەمجارەیان نووسەر دەنووسێت:
(من بڕوام بە دابەشکردنی نەوە جیاوازەکانی ئەدەب بە سەر ساڵەکان و سەدەکان نییە. لا 118). بەرلەوەی لە سەر ئەو پارادێکسانە بوەستین کە لەو بۆچوونانەدا هەیە، سەرەتا بە پێویستی دەزانم، وەك خوێنەرێك لە سەر چەند خاڵێك هەڵوەستەیەك بکەین. بێگومان ئەگەر پرسیار لە نووسەر بکەین، کە خۆشی شاعیرە، ئایا داهێنان و نوێخوازییەکانی شاعیرە گەنجەکانی دوای ڕاپەڕین و دەیەی دوو هەزارەکان چین و کامانەن، دەتوانێت بە ئەرگۆمێنت بۆمان بسەلمێنێت، کە هەموویان نوێخواز و ئەزموونی جیاواز و تایبەتییان هەیە؟ ئەمانە لە چیدا جیاوازن و شوێن و جێگەیان لە ڕەوتی شیعری دوای ڕاپەڕین چۆنە و چییە؟ ئایا جیاوازییە شیعرییەکانی نێوان (ئدریس عەلی) و (تەلعەت تاهیر) کە نووسەر ناویانی هێناون و وەك

دوو شاعیری دیاری دوای ڕاپەڕین دەیان ناسێنێت چین؟ کامانەن ئەو ئەدگارە زمانی و هونەری و بابەتییانەی، شیعرەکانی ئەو دوو شاعیرە لە یەکتری جیا دەکاتەوە؟ لە ڕاستیدا، لای بەشێکی زۆری ئەو نووسەرانەی ساڵانێکە لە دەرەوە دەژین و ئاگاداریەکی ئەوتۆیان لە ڕەوتی شیعری کوردی دوای ڕاپەڕین نییە، گەلێك جار بۆچوونی ڕاگوزەر و سەرپێی دەبینین. ئەم جۆرە دیاریکردنانە، پێویستییان بە لیِکۆلینەوەی ورد، هەڵسەنگاندنی ئەزموونە شیعرییەکان و بەراوردکردنییان بە یەکتری هەیە. بە پێچەوانەی ئەو بۆچوونانەی نووسەرەوە، هیچ کاتێك وەك زەمەنی دوای ڕاپەڕین و شیعری دەیەی دوو هەزارەکان، شیعری کوردی بێ ئەرزش و بێ ناوەڕۆك و مانا نەکراوە، لە سەر دەستی زۆربەی هەرە زۆری ئەو نەوەیەی شیعر دەنووسێت. ئەو زەمەنەی نووسەر ئاماژەی پێکردووە، شیعرێکی تیادا دەردەکەوێت، نە لە ڕووی واتاوە، نە لە ڕووی دنیابینی و گوتار و پەیامی شیعریشەوە، لە شیعرێکی هەشتاکان و هەفتاکان ناچێت. بگرە شیعری هەفتاکان، لە ڕووی ناوەڕۆك و زمان و دەستەواژەی شیعرییەوە، زۆر لە هی شاعیرە گەنجەکانی دوای ڕاپەڕین، هونەریترو جوانترە، وێرای تێپەڕبوونی نیوە سەدە زیاتر بەسەر نووسینییان. زمان لە شیعری بەشێکی زۆری ئەو نەوەیەدا، زمانێکە لە دەرەوەی زمانی شیعریی و بە ئەندازەیەك تێکەڵ بە زمانە میللی و گشتییەکە بووە، کە شیعر بۆتە قسەی ڕووت و بێ ماناو داماڵدراوە لە هەموو بەهایەکی شیعریی. بە پێچەوانەوە، ئێستا دابڕانێکی گەورە لە نێوان شیعر و خوێنەری شیعر هەیە، هەمووشی دەرەنجامی ئەو بێ ماناکردنەی شیعرە، لە سەر دەستی بەشێکی زۆری نەوەی بە ناو نوێی دوای ڕاپەڕین. ئێمە پێشتر لەو بارەیەوە، لە چەندین ڕووەوە ئەو پاشەکشێیەی شیعری کوردیمان لەو قۆناغەدا خستۆتە ڕوو. شیعری ئێستای ئەو نەوەیەی کە پشکۆ نەجمەددین بە داهێنەر و نوێخوازیان دەزانێت، زۆرینەیان لە ئاست شیعرێکی شەستەکانی جەلالی میرزا کەریم نییە. ئەو نەوەیە، پیرۆزییەك و جوانییەکی بۆ شیعر و دنیای شیعری کوردی نەهێشتەوە و شیعر وەك قووتووی عەتار دەبینێت و هەرچییەك مەبەستی بێت، تێی دە ئاخنێت، وادەزانێت شیعرو قسەی ڕووت، هەریەکن. ئەو نەوەیەی هیچ بەهایەکی هونەری، بابەتی و ئیستاتیکی بۆ زمانی شیعری نەهێشتەوە و شیعری تا ئەندازەیەکی زۆر، یەکسانکرد بە قسەی ڕووت و سنوورێکی لە نێوان زمانی شیعری کە هەڵگری چەندین خاسیەتی هونەرییە، لەگەڵ زمانی میللیی و بازار نەهێشتەوە. بەسەرنجدانمان بۆ شیعری دوای ڕاپەڕین، باشتر ئەو ڕاستییەمان بەرچاو دەکەوێت.

لەلایەکی دیکەوە، ئەو شاعیرانەی ئەو وەك نوێکەرەوەی شیعری کوردی

ڕێزیان دەکات، دوای نزیکەی پەنجاساڵ لە نووسینی شیعر، نەیانتوانیوە ئەزموونێکی دیکەی جیاواز و ستایلێکی دیکەی شیعریی تاقیبکەنەوە، بگرە زۆرینەیان بە دەوری وشەو دەخولێنەوە و زمانی شیعرییان، هەمان ئەو زمانە شیعریە یە، کە لە سەرەتاوە پێی دەنووسن. بۆیە کە شیعرێکی ئێستایان دەخوێنینەوە، هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ شیعرێکی پەنجا ساڵ پێش لەمەو بەریان نییە، بە تایبەتیش لە ڕووی فۆڕم و زمانی شیعرییەوە. ئەمە لەکاتێکدا دەبوو ئەو شاعیرانە، ئەزموونی نوێیان لە پەراوێزی ئەو ڕێڕە و ئەو نوێکردنەوەیە هەبووایە، کە پشکۆ نەجمەددین ئاماژەی پێ دەکات. بە داخەوە ناوهێنانی شاعیرانێك و خۆبوورادن لە هەندێکی دیکەیان، کە ئەزموونەکەیان زۆر جیاوازتر و تایبەتترە(بۆ نموونە وەك سەباح ڕەنجدەر) بە بڕوای من هەڵەیەکی زەقی مێژوویی و ئەدەبییە و نابێ کەسانێك تێی بکەون، کە بە تێگەیشتنی خۆیان ئاگادارییان لە مێژووی شیعری کوردی هەیە. ئەو ناوانەی نووسەر ڕێزی کردوون، نە لە ڕووی قۆناغبەندی شیعرییەوە، نە لە ڕووی مێژوویی و زەمەنیشەوە، یەك ناگرنەوە و پەیوەندییەکی ئەو تۆیان بەیەکەوە نییە. بەڵام پێ دەچێت نووسەر هەر بۆ ڕازیکردن، یانیش کەوتنە ژێر کاریگەرییەتی پەیوەندییەکی هاوڕێیەتی و شاری، ناویان بهێنێت. دەنا ئەگەر بە وردی بڕوانینە ئەزموونی بەشێك لەو شاعیرانە، وەك باسمان کرد، هەندێکییان لە سەر نەخشەی شیعری کوردی وەك شاعیر هەرناویان نییە، چ جای بگات بەوەی ڕۆڵی هەبێت لە بەردەوامیدان بە نوێخوازی شیعری کوردی. دواتر ئەگەر نووسەر بڕوای بە پۆلینکردنی شاعیران لە سەر بنەمای ساڵەکان و شوێنەکان نەبێت، بۆچی بە دیاریکراویی ناوی چەند کەسێك دێنێت؟ بە پێچەوانەوە، من بڕوام وایە، نووسەر بڕوای بەو دابەشکارییە هەیە، بۆیەشە بە ئاگاییەوە ناوی چەند کەسێك دێنێت، ئەویش لەسەر بنەمایئەوەی خۆی مەبەستیەتی نەك ئەزموونی شیعریی و نوێخوازیی شیعریی. دواجار دەڵێم، ئەو بۆچوونانە، ئەگەر هی کەسێکی دیکە بووایە، ڕەنگە بۆ ئێمە جێی هەڵوەستەکردن نەبان، بەڵام ناکرێ نووسەرێکی وەك پشکۆ نەجمەددین، کە خۆشی شاعیرە و ئاگای لە مێژووی شیعری کوردی هەیە، ڕەمەکییانە ناوی کەسانێك ڕێز بکات و وەك شاعیری نوێخواز و داهێنەر بیانناسێنێت. ئەمە تەنها یەك پاساو هەڵدەگرێت، ئەویش بێ ئاگاییە لە مێژووی شیعری کوردی، بە تایبەتیش شیعری دوای ڕاپەڕین. بەداخەوە لەم ساڵانەی دواییدا، داتاشینی چەمك و شوناسی نوێخواز و داهێنەر و جیاواز و دانە پاڵ شاعیرێك و چیرۆکنووسێك، لای بە شێکی زۆری نووسەرانی ئێمە بۆتە مۆدە. کە تیایدا بە ئارەزووی خۆیان ئەو شوناسانە دەدەنە پاڵ ئەو کەسانەی ئەوان مەبەستیانە، بە بێ ئەوەی لە ئاست ئەو شوناسە بن، کە

دەدرێتە پاڵیان. نوێخوازی و نوێکردنەوەی شیعر، بە دروشم نییە، بەڵکو بە داهێنانە و داهێنانیش، زادەی دنیابینی جیاواز و ئەزموونێکی جیاوازە، کە دابڕانێك، لە ئەزموونەکانی دیکە دێنێتە ئاراوە.

- ئەم بابەتە لە لاپەڕەی ئەدەبی ڕۆژنامەی خەبات، ژمارە (6327) ی ڕۆژی 23/5/2022 بڵاوکراوەتەوە.